

Déri Balázs

Ambrosius: *Deus creator omnium*

Ellentét és egység egy kora keresztény himnuszban — IV.

A bevezető elméleti meggondolások után a latin szöveg szótani (lexikai) elemzésével igyekeztem mélyíteni a vers magyar fordítás által közvetített, első, tartalmi szintű értését, közben, ha nem is a dogmatikai tételek pontos megfogalmazásával, a vers fölvetette teológiai kérdések némelyikére is rámutattam (Isten mindenhatósága, a Szentháromság tana, valamint a bűn eredetének nagy kortárs kérdése). A szövegközöttség (intertextualitás) néhány mozzanatára is céloztam (bibliai parafrázisok, utalások, az *Aeterne rerum Conditor* himnusszal való összefüggések), ha nem is rendszerszerűen (ami pedig e módszer lényege lenne). Most továbblépünk.

Déri Balázs zenetudós, klasszikus filológus, középkorkutató, az ELTE BTK Latin Nyelvi és Irodalmi Tanszékének vezetője.

Van olyan gyakorlatias irodalomtudományi irányzat, mely különösen hangsúlyozza, előfeltételnek tartja a verselemzéshez a ráhangoltság kialakítását. Ennek része a legzavaróbb nyelvi akadályok kiküszöbölése (pl. a nehezen érthető szavaké, a bonyolult mondatszerkezeteké), a történeti, tárgyi és egyéb külső vonatkozások kommentálás vagy kommentárhasználat révén történő tisztázása; nem eredeti nyelvű, hanem fordított szövegben a forrásnyelvi szöveg lehetőség szerinti megismerése. (Ez előzők célja elsősorban ez volt.)

Ide tartozik azonban a tapasztalattá vált élettörténetek és művészeti-művészi élmények (előadott, olvasott, látott, hallott művek) asszociatív fölidézése is: „mi jut eszembe a versről?” Ami most Ambrus esti himnuszát illeti: a legegységesebb emberi tapasztalatok közé tartozik a nappal és az éjszaka, világosság és sötétség váltakozása. Még a sarkkörön is érzékelhető valamenynyire. Éppen közös volta miatt olyan alkalmas metaforikus átértelmezésre.

Az este, akár ellenpárja, a hajnal, különleges átmeneti állapot, határsáv nappal és éjszaka között. Kettősségüket önmagukban hordozzák. De kettős élményeink vannak az egyértelműen világos, és az egyértelműen sötét napszakról is. Vegyük az éjszakát! Az egész napi munka után ez ajándékoz meg az alvás kegyelmével. Ez készíti föl tagjainkat az emberlétünkhöz, amikortól és amíg bírjuk, nélkülözhetetlen, ismételt munka használatára. Az elnehezült lelket könnyűvé teszi, eloldja a gyötrő mértéktelenségektől, vágyaktól. Természetesen ez sem mindig valósulhat meg: vannak álomtalan éjszakák, van úgy, hogy a fáradtságtól nem tudunk elaludni, van úgy, hogy az utca zaja vagy egy szomszédban zajló éjszakai party nem hagy pihenni, van, aki rossz alvó, van, hogy beteg vagy haldokló mellett virrasztunk, régebben a halott s a gyászolók mellett is virrasztottak, van (lenne) virrasztás lemondásként, de egész éjszakás, mintegy extatikus istendicséretre, ünnepi felvonulásként is. Nálunk

jelzésszerű a gyertyás-fáklyás körmenet, de az antik keleti kereszténység különösen szerette így megvallani a hitét. Miért is ne gyönyörködnénk közben a lobogó fényekben! Nemcsak a sokadalom, hanem a bensőségesség ideje is a megvilágított éj: mécses, tábortűz, hangulatvilágítás mellett nagy hallgatásokkal vagy nagy megmutatkozásokkal, szerelmes séta a holdas éjszakában, hullócsillagok nézése, merengés az emberi sorson. Éjszakai fürdőzés, vadles, lepkefogás. De: éjszakára felszökő láz, rettegés a betörőktől, rémálmok, gyanús, visszatérő, ellenőrzésünk alól kibújó álmok, olyan érzeki gondolatok, amelyek megkérdőjelezik az ember személyiségének integritását. Az álmok forró gőzei, írja Ambrus. Közben csurom vizesre izzadunk. (Egy hallgató brutális egyértelműséggel, amúgy irodalomelméletileg is megengedhetetlenül rövidre zárva élményt és műalkotást, azt írta erről a versről: „ezek szerint Ambrosiusnak erotikus álmai voltak“.) S ott a másik oldal: a legtöbbünk fogantatásának előkészülete. Az éj: békesség és termékeny nyugalom. Az éj: rettegés. Így, vagy hasonlóan gondolkodott lényegében az ókori ember is, de mindenképpen őszintebben, mint mi. Nem hazudta nappalnak az éjszakát. Meg sem voltak rá az eszközei. A technikai civilizáció (vagyis annak helytelen használata) megfoszt a nappal-éj világos elkülönítésétől, a váltás természetes befogadásától is, s a szent idő érzékelésére is tompává tesz. Dédszüleim a bugaci pusztán hajnal előtt keltek, hajnalban dolgozni kezdtek, alkonyattájt elcsendesedtek, az éj beállta előtt aludtak. Télen többet, nyáron keveset: a lassú sötétedésben dédapa a szabadban, a nagy eperfa alatt szemüveg nélkül olvasta az apró betűs Bibliát. Már nekik sem kellett tüzet csiholni, néhány évtizede meg egy mozdulat a kapcsolóval, nappallá változik az éjszaka, nappali fényár az utcán, hiszen bőven van energiára pénz és az korlátlanul rendelkezésre is áll. De mi lesz egy megaváros önbizalmából egy néhány napos áramszünet alatt! Micsoda bizonytalanság tör ránk, ha csak rövid időre is áramkimaradás van! És éppen mostanában hány lakásban kapcsolják ki a villanyt!

Mindenki hosszan tudná részletezni a föntebbieket, hozzáadni a magáét azokhoz, amiket részben épp Ambrus versének szavaival fogalmaztam meg. Békesség vagy rettegés? Elnyugvás vagy zavar? Vagy is-is? És hogyan is-is? Nem éppen a költészet dolga a világban és az emberben rejlő, egymást kiegészítő vagy megsemmisítő ellentétek felmutatása, egyszersmind földolgozása, közös tapasztalataink részletezése vagy kiegészítése az egyén megfogalmazásában? Az éjszaka mint áldott pihenés, az éjszaka mint rettenet. Két állítás, amelyet megéltünk és megértünk. A költők a filozófia és az elvont logika értelmében általában nem okosak, lehet, hogy köznapi beszédünkben képtelenek két ellentétes dolgot megragadni és összehangolni (bár vélhetőleg Ambrusra ez nem volt igaz), de versben, legalábbis a kiemelkedőek, erre nagyon is képesek. Annak a közösségi, alkalmazott költészetnek, ami a liturgia költészete, ráadásul ezt minden korra és emberre érvényesen kell megtennie. Ambrus versei azt bizonyítják, hogy ez lehetséges.

Folytatjuk.